

FALSAFANI O‘QITISHDA TALABALARNING MUSTAQIL FIKRLASH MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

Samatov Dilshodbek Toxirjonovich

Andijon davlat pedagogika instituti tadqiqotchisi

***Annotatsiya:** Mazkur maqolada hozirgi davrda dunyoda shiddat bilan kechayotgan ilmiy-texnik taraqqiyot ta’limga, xususan pedagogik oliy ta’lim tizimiga jiddiy e’tibor qaratishni taqozo qilayotganligi, har qanday mamlakatning kelgusi istiqboli undagi raqobatbardosh kadrlarning yuksak intellektual salohiyatiga bog‘liqligi, bo‘lg‘usi kadrlarning intellektual-ijodiy faoliyatining intellektual madaniyat asosida shakllanishi ularning kelgusi faoliyatining yuksak gumanistik xarakter kasb etishining eng muhim sharti va asosi bo‘lib, talabalarda intellektual madaniyatning shakllanishi va rivojlanishida falsafa fanidan oqilona foydalanishning pedagogik jihatlari haqida so‘z yuritiladi.*

***Kalit so‘zlar:** ta’lim, globallashtiruv, global kompetentlik, falsafa fani, intellekt, pedagogika, metodika, fan, global muammolar, intellektual madaniyat, savodxonlik, g‘oyalar, qobiliyat, madaniyat tuzilmasi, funksiyalar.*

***Abstract:** In this article, the fact that scientific and technical progress in the world at this time is seriously focusing on education, in particular on the pedagogical higher education system, that the future prospects of any country depend on the high intellectual potential of competitive personnel in it, the formation of intellectual and creative activities of future personnel on the basis of intellectual, students are told about the pedagogical aspects of the rational use of philosophy in the formation and development of intellectual culture.*

***Key words:** education, globalization, global competence, philosophy science, intelligence, pedagogy, methodology, science, global problems, intellectual culture, literacy, ideas, ability, cultural structure, functions.*

Falsafa fani hayot haqidagi ta’limotlarni rivojlantiruvchi soha, uning lug‘aviy ma’nosi “donolikni sevaman” deb talqin qilinadi. Fales, Epikur, Anaksimandr, Aristotel yashagan antik davrda ham, Forobiy, Ibn Sino, Beruniylar yashagan o‘rta asrlarda ham faylasuflar olam va odam to‘g‘risida turlicha falsafiy mushohadalar bildirilgan. Ulug‘ faylasuf olim Ibn Sino fikricha, falsafaning asosiy masalasi – mavjudotni barcha mavjud narsalarni kelib chiqishi, tartiboti, o‘zaro munosabati,

biridan-ikkinchisiga o'tishni har tomonlama tekshirish uchun zaruriy imkoniyat, voqelik sabab tamoyillarini asos qilib olishdan iborat.

Fransuz ekzistensialist faylasufi A.Kamyu ta'biri bilan aytganda: "Hayot yashashga arzishi yoki arzimasligi masalasini hal qilish, falsafaning asosiy masalasiga javob topish demakdir". Masalan, pragmatizm asosiy e'tiborni haqiqat tushunchasiga va uni aniqlash muammosiga qaratadi. Bu yo'nalish vakillarining fikriga ko'ra, falsafa avvalo ayni shu muammo bilan shug'ullanishi va insonga amalda foyda keltirishi lozim. Yuqoridagilardan ko'rinib turibdiki, bugungi kunda o'sib kelayotgan har bir yosh avlod vakilini yuksak intellektual madaniyat egasi sifatida tarbiyalashda falsafa fanining o'rnini beqiyosdir.

Zamonaviy pedagogika fanida olib borilayotgan ilmiy tadqiqotlar ta'lim oluvchilarni intellektual madaniyatiga oid turli nazariy yondashuvlar, ilmiy konsepsiyalar, yondashuvlarni, bahs munozaralarni ilgari surmoqda. Bo'lajak mutaxassis yuksak intellektual madaniyatga ega bo'lishi uchun avvalo o'z-o'zini tarbiyalashi, ijtimoiy ko'nikmalar mazmunini bilishi va ulardan samarali foydalanishi, ichki mahorati, qobiliyatini kamolga yetkazib borishini yuqori darajada tashkil etish zarur bo'ladi. Ta'lim jamiyat taraqqiyotini olg'a siljituvchi kuch va vositadir. Millat dunyoqarashini shakllantirish, ta'lim-tarbiya, axloq normalarini vujudga keltirish, ma'naviy barkamol insonni tarbiyalashda ta'lim o'z samarasini bermoqda. Ta'limning kuchi va uning samaradorligi yuksak bilimga ega bo'lish bilan izohlanadi. Zero, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev "... farzandlarimizning qobiliyatini ro'yobga chiqarishga bolalikdan e'tibor berib, ularning kamoloti uchun barcha imkoniyatlarimizni safarbar etsak, yurtimizdan yana ko'plab Beruniylar, Ibn Sinolar, Ulug'beklar yetishib chiqadi", deya ta'kidladi. Aynan buyuk bobolarimizning ilm-fan yo'lida bosib o'tgan mashaqqatli hayot yo'li biz uchun namuna bo'lmog'i lozim. Ilmiy faoliyatning madaniy jihatlarini bo'lg'usi mutaxassislarda shakllantirishda esa ijtimoiy gumanitar fanlar, xususan falsafa fanining ham ahamiyati beqiyosdir. Shu o'rinda qayd etish lozimki, falsafa fanini samarali o'qitish orqali bo'lajak mutaxassislarning yuksak intellektual madaniyatining shakllantirilishi uni oldida turgan murakkab iqtisodiy, ijtimoiy muammolarning yechimini topishda va taraqqiyot davomida ma'naviy inqirozdan olib chiqishda, hatto ilohiy e'tiqodini mustahkam bo'lishida muhim rol o'ynaydi.

Mavzu bo'yicha boshqa olimlar ilmiy asarlari qisqacha tahlili. Intellektual madaniyatning mazmuni, tuzilishi, shakllanish mexanizmlarini to'liq anglamay turib talaba-yoshlar intellektual madaniyatining mohiyatini tushunib bo'lmaydi. Shu nuqtai nazardan talabalarda falsafa fani orqali intellektual madaniyatni shakllantirishga bag'ishlangan tadqiqotlarning psixologik-pedagogik va ijtimoiy-falsafiy tahlili muammo bo'yicha yagona tasavvurning mavjud emasligini ko'rsatdi. Ko'pincha

tadqiqotchilar muammo doirasida intellektual faoliyatning alohida tarkibiy qismlarini o'rganish va tavsifi bilan cheklanishadi. Masalan D.B.Bogoyavlenskaya pedagogik jarayonda intellektual tashabbusni, I.N.Semenov va S.Yu.Stepanov – intellektual refleksiyaning, Ya.A.Ponomarev – intellektual faollikni yoki “qidiruvchi dominantani”, S.A.Kornilov – intellektual qarorlarni ishlab chiqish va qabul qilish jarayonini tadqiq qildilar. L.I.Larionovning tadqiqotlarida talabalarda intellektual variantlilik va barqarorlikka, X.M.Radjabovanning izlanishlari talabalarning tadqiqotchilik tashabbusiga, L.M.Mitining ilmiy izlanishlari esa intellektual moslashuvchanlikka bag'ishlangan.

Talabalarda intellektual madaniyatning rivojlanishiga keng imkoniyatlar ochib berishning yo'l-yo'riqlarini tadqiqotchi E.Z.Usmonova quyidagicha izohlaydi:

- muammoning yuzaga kelishi va fikriy vazifaning shakllanishi;
- muammo javobini izlash va uni topish;
- topilgan javobni subyektiv yangilikning ochilishi sifatida idrok etish;
- erishilgan javobning to'g'riligini isbotlash, uni boshqa kishiga asoslab berish, tushuntirish.

Ba'zi tadqiqotchilar falsafa fanini o'qitish jarayonida intellekt va shaxsni bir-biriga aloqadorlikda ko'rib chiqsalar, boshqalari bunday aloqalarni tan olmaydilar. Muammo doirasida tizimli pedagogik yondashuvni zamonaviy tushunish asosida shaxs, faoliyat, psixika, tabiat va sotsium kabi “barcha ajratib olingan (izolyatsiyalangan) tizimlarning integratsiyasini” amalga oshirish va “ularning o'zaro aloqasi hamda yaxlit integrativ tizimni keyingi rivojlanishini belgilovchi o'zaro ta'sir mahsulotlarini ifodalash” imkoniyati ham alohida ahamiyatga ega.

Ilmiy muammoning qo'yilishi. Intellektual madaniyat bo'lajak mutaxassisning rivojlanish darajasini ko'rsatadi va aniq tashkil etilgan bilimlilik simbiozini, mustaqil fikrlash qobiliyatini, o'z faoliyatining ustuvor yo'nalishlarini ajrata olish layoqatini, shuningdek o'qish va yangi bilimlarni egallash istagi, ularni baholash va tartibga solish, har qanday vazifaga ijodiy yondashish va aniq yo'naltirilgan maqsadga muvofiq ravishda vaziyatga ko'ra harakat qilib, o'z rejasini amalga oshirishni ifodalaydi. Bunda bo'lg'usi mutaxassisning keng dunyoqarashi, falsafiy tafakkuri, dunyoda kechayotgan jarayonlarning asl mohiyatini teran anglay olishi muhim ahamiyatga ega. Tabiiyki, bular falsafa fanini samarali o'qitish orqali shakllantiriladigan ko'nikma va malakalar hisoblanadi. Mazkur maqolada talabalarda intellektual madaniyatning shakllanishi va rivojlanishida falsafa fanidan oqilona foydalanishning pedagogic jihatlari tadqiq etilgan.

Xulosa va tavsiyalar. Intellektual kamolot va ta'lim-tarbiya tizimi o'zaro dialektik aloqadorlikdadir. Talabalarda intellektual madaniyat ko'nikmalarini

shakllantirishda falsafa fani asosida dialektik tafakkurni rivojlantirish maqsadga muvofiqdir. Bunda quyidagilarga e'tiborni qaratish maqsadga muvofiq:

1. Falsafa ta'limidagi induksiya, deduksiya, suqrotcha baxs, dialektik, sinergetik, germeneytik, analitik tahlil metodlari talabalar intellektual madaniyatini yuksaltirishning innovatsion usullari bo'lib, ular tafakkur qilishning eng umumiy qoidalarini, bosh strategiyasini belgilaydi.

Bugungi kunda bo'lajak kadrlar intellektual madaniyatini innovatsion usulda falsafa ta'limi asosida yuksaltirish dolzarb lekin, ko'r-ko'rona, dogmatik ravishda emas, ongli tanqidiy tafakkur asosida bo'lishi kerak.

Talabalarning intellectual salohiyatini bazaviy fanlardan bilimlilik darajasi, mantiqiy fikrlashi va ilmiy-falsafiy bilimliliigi, ilmiy-badiiy va falsafiy asarlar va adabiyotlarni ta'lim jarayonida va mustaqil ta'limda o'rganish, tanqidiy tafakkurini namoyon qilish holati bo'yicha mavjud holat va falsafa ta'limi texnologiyalari asosida olib borilgan mashg'ulotlardan keyingi natijalar aniqlash va solishtiruv-tahlil ishlarini doimiy olib borish lozim.

Talabalarda intellektual madaniyatni rivojlantirishning innovatsion texnologiyasiga doir xorij va milliy tajribalarni o'rganish va ularni ommalashtrish zarur. Talabalar intellektual madaniyatini rivojlanishiga ta'sir etuvchi ijobiy va salbiy omillarni inobatga olgan holda milliy metodika va muayyan shart-sharoitlar muhitini yaratish lozim. Bu kabi vazifalarni bajarishda esa falsafa ta'limi o'qituvchisi quyidagi sifatlarga ega bo'lmog'i lozim:

-o'qituvchi o'zining har bitta shogirdida yaxshi va yomon tomonlarni, yutuq va kamchiliklarni ko'ra oladigan, ularga ishona oladigan, ular davrasiga ko'tarinki ruh kirita oladigan, o'z o'quvchilari qalbini rom eta oladigan bo'lishi zarur. Falsafiy materialni bayon etishning boshqa shakllarida esa muallif o'z muxlislari bilan bunday bevosita aloqadorlik, shogird qalbiga to'g'ridan-to'g'ri kirish imkoniyatiga ega emas;

- o'qituvchining vazifasi o'z o'quvchilariga bilim berishdangina iborat emas, balki va, asosan, ularning endigina shakllanayotgan ongini eng oliy ruhiy qadriyatlarga muhabbat, adolat, haq (haqiqat), go'zallik kabilarga yo'naltirishdan iboratdir. Uning ana shu jihati bugungi kunda ayniqsa dolzarb. zero, falsafani faqat fan deb qarab kelingan vaqtlarda ustozning vazifasi faqat bilim berish bilan cheklanib qolgani tufayli bir qator yosh avlod teran ruhiy qadriyatlardan bahra olish imkoniyatidan uzoq vaqtlar mahrum bo'lib kelgan edi. Kishi ongini eng oliy ruhiy qadriyatlarga yo'naltirish esa o'qituvchi bilan shogird orasida ikkiyoqlama jonli muloqot bor bo'lgan chog'dagina mumkin bo'ladi;

- talabalarni tarbiyalayotgan ustoz avvalo o'z shaxsiy "Men"ini hudbinlikdan ajratib olmog'i, o'zining har bir hatti-xarakatini boshqara oladigan bo'lishi kerak. Shuningdek, unda asosiy hayotiy masalalarga nisbatan ochiq-oydin, aniq qarashlar

shakllangan bo‘lishi, boshqalarni tushunish istagi va qobiliyati rivojlanishi va bu yo‘lda katta sabru-toqat hislatlarini kasb etishi ham kerak.

Yuqoridagi muloxazalardan kelib chiqib, falsafa o‘qituvchisining zimmasidagi ish boshqa maxsus fan o‘qituvchilariga nisbatan bir necha barobar ko‘p desak aslo mubolag‘a bo‘lmaydi. Shunga ko‘ra avvalgi davrlarda falsafa o‘qituvchilarining ish yuklamalari maxsus fanlar o‘qituvchilari yuklamalaridan ikki barobar kam, o‘qituvchilar soni esa bir necha barobar ko‘p bo‘lgani, bir hisobda, bejiz bo‘lmagan, ilmiy-ijodiy, tashkiliy-tarbiyaviy, siyosiy-mafkuraviy va shu kabi darsdan tashqari ishlar uchun esa ko‘proq vaqt ajratilgani bejiz emas.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Davronov Z., Shermuhamedova N, Qahharova M, Nurmatova M, Husanov B, Sultonova A. Falsafa. – Toshkent: TMU, 2019
2. Saifnazarov I. Muxtorov A., Sultanov T., Usmonov F. Falsafa. Darslik. – T.: Innovatsion rivojlanish nashriyot – matbaa uyi, 2021.-424 b.
3. Madaeva Sh. Shermuhamedova N. va boshqalar. Falsafa – o‘quv qo‘llanmasi. – Toshkent: 2019
4. Shermuhamedova N. Falsafa. – Toshkent: Idris Abdurauf Nashr, 2021.667-b
5. Innovation ta’lim texnologiyalari / Muslimov N.A., Usmonboyeva M.H., Sayfurov D.M., To‘rayev A.B. – T.: “Sano standart” nashriyoti, 2015 –81-b.
6. Maxmudova D.M. Muammoli ta’lim texnologiyalari asosida talabalarning kreativ faoliyatini rivojlantirish metodikasi. Ped. fan. dok.... disser. Avtoreferati. –2022.
7. Muhammadjonova L.A. L.A. Abdulla Sher, Shodimetova G. Axloq falsafasi. – Toshkent: Vneshinvestprom, 2023
8. Qaxxarova, M. (2021). Social-spiritual environment of society and spiritual ideal. Oriental Journal of Social Sciences, 32 p.